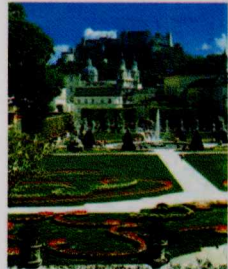
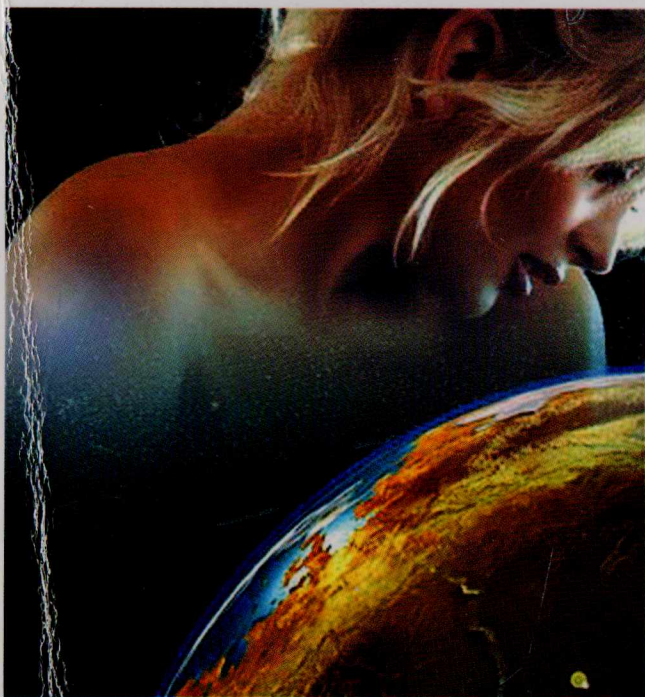

316.42(082)

С69

Соціальні технології

**Актуальні проблеми
теорії та практики**

Випуск 45

Література

1. Виноградов С.Л. Контролінг як технологія менеджменту. Замітки практика / С.Л. Виноградов // Контролінг. – 2002. – № 2. – С. 217.
2. Загородній А.Г. Фінансовий словник / А.Г. Загородній, Г.Л. Вознюк, Т.С. Смовженко. – 4-те вид., випр. та доп. – К.: Знання, КОО; Л.: Вид-во Львів. банк. ін-ту НБУ. – 566 с.
3. Концепция контроллинга: Управленческий учёт. Система отчётности. Бюджетирование: пер. с нем. / Horvath & Partners. – 3-е изд. – М.: Альпина Бизнес Букс, 2008. – 269 с. – (Серия “Модели менеджмента ведущих корпораций”).
4. Контроллинг в бизнесе. Методологические и практические основы построения контроллинга в организациях / А.М. Карминский, Н.И. Оленев, А.Г. Примак, С.Г. Фалько. – 2-е изд. – М.: Финансы и статистика, 2002. – 256 с.
5. Контролінг: Опорний конспект для студентів освітньо-кваліфікаційного рівня “спеціаліст” за напрямом підготовки “Економіка і підприємництво” та “Менеджмент” усіх форм навчання Укладач Верещагін В.В. – К.: КНТЕУ, 2004.
6. Майер Э. Контроллинг как система мышления и управления: пер. с нем. / Э. Майер. – М.: Финансы и статистика, 1993. – 96 с.
7. Яковлев Ю.П. Контролінг на базі інформаційних технологій / Ю.П. Яковлев. – К.: Центр навчальної літератури, 2006. – 318 с.

УДК 174:159.95

ГРАБОВЕЦЬ І.В., АРУТЮНЯН А.Р.,
НЕЧИПОРУК О.В., КОВРИГА С.В.

ВПЛИВ МЕНТАЛЬНОСТІ НА ЕТИКУ КЕРІВНИКА АДМІНІСТРАТИВНОЇ СЛУЖБИ

У статті розглянуто вплив ментальності українського народу на етику державних службовців у зв'язку з потребою етичного реформування державної служби у трансформаційний період.

Ключові слова: ментальність, етика, культура, керівник, соціум, професійна етика, ментальність суспільства.

In the article is examined the influence of mentality of Ukrainian people on the ethics civil agent because of the need for the ethical reformation of civil service in the transformation period.

Key words: mentality, ethics, culture, manager, society, professional ethics, society's mentality.

Вступ. Модель поведінки керівника значною мірою залежить від традицій відносин народу та влади, сучасної практики їхньої взаємодії, від поширення розуміння співвідношення особистості, суспільства та держави, що детермінується історичними факторами формування бюрократії в різних країнах.

Про культурні особливості ділової, адміністративної культури писали К. Девіс, Ф. Клуокон, Дж.В. Ньюстром, Ф.Л. Стродбек, Ф. Тромпенаарс, Ф. Фукуяма, Г. Хофстед та ін. Вплив культури на державне управління аналізують С. Васильєв, С. Малишев, Г. Райт та ін. Ряд дослідників (М. Бергер, К. Тербер та ін.) розглядають дію окремих куль-

тур на особливості системи державного управління. Однак залишається маловивченою національна специфіка етики керівника адміністративної служби нашої країни [1].

Феномен ментальності в сучасній вітчизняній і зарубіжній соціально-філософській думці посідає особливе місце. “Тлом” багатьох процесів та явищ у життєдіяльності людини й суспільства постає ментальний феномен, який можна віднайти та показати. Ментальний феномен постає тлом, зокрема, соціально-політичних реалій суспільства та чинником політичної свідомості суспільного суб’єкта.

Серед вітчизняних науковців проблематика ментального та характеристики “суб’єктивної реальності” українського соціуму (тобто власне ментального) сьогодні посідають значне місце в працях М. Поповича, С. Кримського, Н. Соболевої, Н. Злобіної, В. Храмової, О. Забужко, О. Нельги, С. Римаренка, А. Ручки, О. Донченко, Р. Додонова, І. Старовойта, В. Пилипенка, А. Швецової, Є. Головахи й інших. М. Попович, В. Пилипенко, Є. Головаха, В. Князєв, В. Матусевич й інші – при вивченні людини в її соціально-політичній суспільній іпостасі залучають контекст ментального феномену.

Ефективність ідеї ментальності зумовлена тим, що ментальний вимір суспільного життя “показує” досліднику форми, зміст, спрямованість життєдіяльності людини за конкретних умов. Багато в чому щоденна поведінка людини зумовлюється простими шаблонами. Людина чинить дії, не звертаючи особливої уваги на те, як вона це робить. Багато речей вона робить, бо її привчили робити їх з дитинства, інші – тому що саме так робить решта людей. Вона набуває звичок, виробляє автоматичні реакції; закріплює ці звички й реакції, бо вони призводять до отримання результатів, що подобаються людині. Коли звичні дії не приводять до досягнення бажаних цілей, людина змінює спосіб своїх дій. Людина не сама створює свої ідеї й стандарти цінностей, вона користується наявними разом з іншими людьми. Пересічна людина не розмірковує над великими проблемами й питаннями. Але, тим не менш, вона робить свій вибір, діє. Вона приймає певні способи дії, тому що впевнена, що вони краще наближають її до досягнення добробуту. І людина готова змінити характер дій, якщо переконається, що це повністю відповідає її інтересам. При цьому людина, як суб’єкт і результат суспільно-історичної діяльності, є системою, в якій фізичне та психічне, генетично зумовлене й прижиттєво сформоване, природне та соціальне, матеріальне й духовне утворюють нерозривну єдність; соціальний розвиток правомірно розглядати та з погляду психологічного, що дає змогу простежити загальнозначущі тенденції від особистісного до глобально-суспільного рівня розвитку. За цим – феномен ментальності. Про мента-

ність ідеться, коли мається на увазі, що представники певної спільноти, мають певну спільність у своїх світоглядах та у своїй поведінці, в яких можна виявити закономірності, пов'язані із цією спільністю їх світоглядних позицій та поведінкових засад. Описуючи світогляд та поведінку (менталітет) довільно взятого окремого індивіда, можна робити висновки про ментальність цілої спільноти індивідів і навпаки. Ментальний світ окремих індивідів є підставою для аналізу їх сукупної діяльності в аспекті масового явища ментальності [2].

Модель етичної поведінки державного службовця уявляється як узагальнена характеристика етичної культури професійної діяльності, основою якої є моральність службовця як сутність його особистості. Її структура відповідає структурі моралі. Тому модель етичної поведінки державного службовця – це уявна система ціннісних орієнтацій, мотивів, принципів і норм, особистісних якостей характеру, що детермінують його відносини, діяльність і спілкування на засадах взаємності, а також способів діяльності і форм відносин тощо. Вона визначає межі об'єктивної та суб'єктивної моральної відповідальності державного службовця, характеризує його ставлення до своєї соціальної ролі, до колег, трудового колективу, партнерів і громадян, до самого себе; визначає загальні орієнтири для творчих рішень і критерії морального "зважування" цілей, засобів, стосунків і пошуку "золотої середини" [3].

Мета статті полягає в дослідженні впливу ментальності на етику керівника адміністративної служби в умовах трансформаційних процесів, пов'язаних з переходом до демократичного суспільства.

Результати. Характеризуючи культурні особливості, притаманні тій чи іншій країні, варто відрізнити їх від особливостей, які позначають певний період суспільного розвитку. Наприклад, А. Оболонський виділяє специфічні для Росії явища, які вплинули на морально-етичний стан державного апарату:

- а) розширення корупційних можливостей, пов'язаних із масштабним перерозподілом державної власності;
- б) виникнення нових для країни варіантів конфліктів інтересів; погіршення якісного складу апарату;
- в) втрата попередніх норм адміністративної моралі, які, поряд із негативними моментами (конформізмом, цинічним лицемірством, показною відданістю партійним вождям тощо) ставили певні бар'єри на шляху чиновницьких зловживань та сваволі [4].

Ці спостереження можна віднести й до України, але вони характеризують лише певний трансформаційний період і не є показниками саме культурної специфіки розвитку етики державного службовця в нашій країні.

Характеризуючи особливості розвитку етики державного службовця в конкретних країнах, слід чітко розмежовувати ті риси, які є наслідком певного етапу суспільного розвитку, та ті особливості, що мають глибинний характер і випливають з культури та національної ментальності народу. Це дасть змогу виявити, які ознаки етики державного службовця можуть швидко змінюватися, а до яких слід ставитися більш обережно, бо кардинальний злам їх або неможливий, або може мати катастрофічний характер для всієї “світобудови” народу.

Національні особливості позначаються на ступені взаємодії, балансу інституційних й особистісних факторів підтримки етики державного службовця. Вважається, що існує значна різниця між якостями людей, що складають бюрократію, яка в різних країнах зумовлена неоднаковою культурою, політичними інститутами та історичними умовами. Здатність створювати певні інститути й ефективно керувати ними є також культурним феноменом [5].

Щодо співвідношення інституційних і особистісних факторів у ствердженні цінностей у державно-управлінській царині, у боротьбі з неприпустимою поведінкою та корупцією чиновництва, то, як зазначають науковці, для радянських і пострадянських урядів характерним є моралістичний підхід [6], сутність якого полягає в зосередженні уваги на окремих особистостях та нехтуванні інституційними противагами аморальній поведінці бюрократії.

В Україні домінуючою є скоріше морально-етична орієнтація культури, ніж характерний для західної культури прагматизм. Дослідники пояснюють такі пріоритети виробленим в умовах поневолення “комплексом меншовартості”, який збуджував “надкомпенсації” – етично-ідеалістичне мрійництво та віру у прихід царства правди, братерства та вселюдських ідей [7]. Моралістичний підхід переважає і в баченні напрямів реформування виконавчої влади. Вітчизняні політики зосереджують свою увагу на моралізаторській критиці бюрократії, на необхідності заміни одних чиновників іншими. Ці заклики тривалий час знаходили підтримку й розуміння в суспільстві.

Аналізуючи соціологічні дослідження, можна зробити висновок, що респонденти в Україні надають великого значення “людському фактору”: особистісним відносинам і особливостям, неформальним правилам. Істотно менша роль відводиться “організаційному фактору”, тобто принципам, умовам, правилам, нормам, законам, що визначають зразки поведінки й діяльності, незалежно від особливостей конкретних людей. У західній управлінській традиції, навпаки, чітко виражений акцент саме на “організаційному факторі”: системі і правилах роботи, координата-

ції діяльності різних галузей влади [8]. Адже не підкріплене інституційними реформами моралізування не здатне привести до системних змін.

Існує думка, що Україна більшою мірою, ніж інші країни східнохристиянського цивілізаційного світу, перейняла західну політичну та інтелектуальну культуру, яка стала не лише культурою еліти (як, наприклад, у Росії), а й культурою широкого загалу, що позначається на щоденному житті України (Я. Грицак). Однак сліпе копіювання зарубіжного досвіду не може дати суспільству реальних позитивних наслідків. Більше того, орієнтація на зарубіжні зразки відіграє швидше гальмівну, ніж стимулювальну роль: до західної моделі демократичної інтеграції Україна “не доросла”, а російська модель імперської інтеграції для неї не придатна [9]. Часто не враховується, що за досягненнями інших країн стоїть багатий і складний світ ідей, моральних і громадянських навичок, внутрішньої розвиненості, і намагаємось використати ці досягнення як готові продукти [10]. Але ж соціокультурна ситуація, законодавча база, ступінь сформованості етносу бюрократ і та його пріоритети неоднакові в різних країнах. Наприклад, законодавство деяких західних країн, на відміну від українського, має прецедентний характер. Західна політична етика виходить з ідеї верховенства права. У західній моральній традиції панують раціоналізм, індивідуалізм і плюралізм, активно задіяні інституційні механізми підтримки етичного клімату в суспільстві, акценти робляться на правах клієнтів і працівників, на інституційному оцінюванні поведінки, на груповому, адміністративному, корпоративному контролі за поведінкою членів групи, організації, корпорації.

В українському соціумі мораль, професійна етика скоріше пов'язуються з глибинними особистісними смислами, з духовним життям людини. Рисами українського національного характеру, які позначаються на формуванні відносин народу та влади, адміністративної бюрократичної культури, називають певну настороженість щодо держави та наближених до неї структур, чітке розмежування громадських та особистих інтересів (з перевагою особистих), волелюбність, що межує з анархізмом, недовіру до авторитетів і законів [11].

Сьогодні лунають звинувачення на адресу західних експертів та місцевих лідерів посткомуністичних країн у тому, що їхні проекти соціального й економічного будівництва в дрізнялися некритичністю в застосуванні теоретичних моделей, короткозорістю в проблемах інституціоналізації та нечутливістю до реальних проблем інститутів у тих чи інших країнах [12]. Ці звинувачення можна частково віднести й до ідей етичного реформування державної служби.

Норми, що кальковані із зарубіжних етичних програм та кодексів і вирвані із соціокультурних контекстів, можуть бути недієздатними, не

сприйнятими професійною спільнотою та загалом, а іноді можуть навіть руйнувати вже ефективно діючі механізми етичного контролю та самоконтролю.

Наприклад, і серед рядових громадян, і серед державних службовців України неоднозначно (навіть негативно) сприймається поширена на Заході практика застосування службових викриттів. Навпаки, відмова від поширених у нашій країні принципів турботи про підлеглих, колег може призвести до втрати певних етичних важелів регуляції службовими відносинами.

У ситуації, коли вимоги, що не знаходять відгуку в суспільстві, все ж реалізовуватимуться на терені виконавчої влади, постає реальна небезпека відриву аксіологічної системи державної служби від домінуючих у соціумі цінностей, від ментальних настанов народу, а тому виникатимуть серйозні суперечності у відносинах “влада – народ”, ціннісні та цільові розбіжності, конфлікт групових та суспільних інтересів, комунікативні бар’єри [1].

Висновки. Сьогодні на вітчизняному суспільному просторі науковці виявляють ситуацію, коли цінності індивідуальної свободи стоять значно вище, ніж цінності солідарних дій, навіть у відстоюванні колективних або загальних інтересів. Це свідчить про те, що Україна стає сучасним неполітизованим суспільством, де поки що не масово, але все ж існують плюралістичні форми мислення, реалізації інтересів людей та участі в політичному й громадянському житті, де триває творення зрілого громадянського суспільства [13]. Суспільство відкрите до сприйняття персоналістських цінностей. Іноді навіть розширення творчого поля особистості розглядається як національна об’єднавча ідея України (В. Фісанов).

У результаті таких змін ми отримуємо зменшення дистанції влади. Деміфологізація політичної влади та пробудження громадянської гідності, що проходять в Україні, позначилися на “демократизації” суспільної свідомості. Здається, що наслідком цього може бути відхід від тотально авторитарних стилів керівництва та реалізація публічного, колегіального адміністрування. Персоніфікація клієнтів і працівників може поєднуватися з традиційними для нас формами колективності, налаштованістю на злагоду, знаходження компромісів, відчуттям підтримки й турботи в суспільному та професійному житті. Адже саме завдяки цим рисам більшість дослідників відносить Україну до суспільств із “жіночою” культурою. Щодо прагнення уникати невизначеності, то наша культура завжди відрізнялася достатньою гнучкістю та стійким несприйняттям детальних інструкцій на всі випадки життя. Тому й у цьому разі не погодимося з висновками дослідників про тотальне тяжіння всіх країн

СНД до уникнення невизначеностей. Навпаки, нині внаслідок культурних, ментальних особливостей, що виражаються у відторгненні принципів жорсткої регламентації дій, на наш погляд, в Україні буде досить утрудненим упровадження в адміністративне середовище веберівської моделі раціональної бюрократії.

Таким чином, можемо зробити ряд висновків:

– врахування соціальних, історичних, культурних контекстів країни дає змогу більш адаптовано й конкретно формулювати вимоги до бюрократії та механізми їх реалізації;

– розрізнення культурних особливостей та особливостей, які позначають певний період суспільного розвитку, виявляє глибинні та швидкозмінні ознаки етики державного службовця й дає можливість реалістично формувати стратегії її реформування;

– національні особливості позначаються на ступені взаємодії, балансі інституційних та особистісних факторів підтримки професійної етики чиновництва;

– під час реалізації на терені виконавчої влади неприйнятих суспільством норм існує реальна небезпека відриву аксіологічної системи державної служби від домінуючих суспільних цінностей;

– для державної служби України важливим є поєднання змін в особистісних цінностях службовців з інституційними та організаційними змінами у виконавчій владі.

Література

1. Українські культурні особливості етики державного службовця [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.ualogos.kiev.ua/toprint.html?id=1331.
2. Щокін Г.В. Загальні контури теорії соціального розвитку та управління / Г.В. Щокін // Україна на зламі тисячоліть: історичний екскурс, проблеми, тенденції та перспективи. – К.: МАУП, 2000. – 384 с.
3. Рудакевич М.І. Професійна етика державних службовців: теорія і практика формування в умовах демократизації державного управління: монографія. – Т.: АСТОН, 2007. – 400 с.
4. Оболонский А.В. Этические аспекты госслужбы – один из важнейших компонентов ее успешного реформирования и административной реформы в целом [Електронний ресурс] / А.В. Оболонский. – Режим доступу: http://194.84.38.65/files/special_projects/civilservice/donors/CIDA_Ethical_aspects_of_the_reform_rus.doc.
5. Фукуяма Ф. Доверие: социальные добродетели и путь к процветанию: пер. с англ. / Ф. Фукуяма. – М.: АСТ: АСТ: Хранитель, 2006. – 730 с.
6. Політична корупція перехідної доби: пер. з англ. / за ред. С. Коткіна та А. Шайо. – К.: К.І.С., 2004. – 460 с.
7. Кульчицький О. Основи філософії і соціологічних наук / О. Кульчицький. – Мюнхен. – Львів: Український вільний університет, 1995. – 164 с.
8. Шляхи вдосконалення етики державних службовців (матеріали наук.-пр. конференції, м. Київ, 30 листопада 2002 року). – К.: УАДУ, Американські Ради з міжнародної освіти: АСТР/ACCELS, 2002. – 120 с.

9. Нагорна Л.П. Національна ідентичність в Україні / Л.П. Нагорна. – К. : ІПіЕНД, 2002. – 272 с.

10. Мамардашвили М.К. Как я понимаю философию / М.К. Мамардашвили. – 2-е изд. – М. : Прогресс : Культура, 1992. – 415 с.

11. Ефективність державного управління в контексті глобалізації та євроінтеграції : матеріали наук.-практ. конф. / за заг. ред. В.І. Лугового, В.М. Князєва. – К. : Вид-во НАДУ, 2003. – Т. 1. – 536 с.

12. Политико-административные отношения: кто стоит у власти? : пер. с англ. / под ред. Т. Верхейна. – М. : Права человека, 2001. – 512 с.

13. Громадянське суспільство в сучасній Україні: специфіка становлення, тенденції розвитку / за заг. ред. Ф.М. Рудича. – К. : Парламентське вид-во, 2006. – 412 с.

УДК 316.334.2

ЯДРАНСКИЙ Д.Н.

МЕХАНИЗМ ПРОВЕДЕНИЯ ВКЛЮЧЕННОГО СОЦИОЛОГИЧЕСКОГО ИССЛЕДОВАНИЯ СОЦИАЛЬНЫХ НОРМ ТРУДА

In the article the method of leadthrough of the included sociological research of the analogical research based on experience is examined conducted in 1980-1988 years the Russian sociologist A.N. Alekseevym. On the basis of walkthrough the result of Alekseeva the author going is expounded near the leadthrough of analogical research in labour collectives. The author method of fixing of results of the proper research is offered - социометраж and possible fixing agent points are offered for his leadthrough.

У статті розглядається методика проведення включеного соціологічного дослідження заснованого на досвіді аналогічного дослідження проведеного в 1980–1988 рр. російським соціологом А.Н. Алексєєвим. На підставі критичного аналізу результатів А.Н. Алексєєва викладається авторський підхід до проведення аналогічного дослідження в трудових колективах. Пропонується авторський спосіб фіксації результатів відповідного дослідження – социометраж і можливі фіксажні точки для його проведення.

Актуальность темы исследования. В настоящее время драматизм социально-трансформационных процессов, протекающих в современном обществе Украины, России, Европы и Америки, ускоряет разрушение не только прежних стабильно функционирующих общностей, структур и институтов, но и отражавших их теоретических представлений, казавшихся до недавнего времени незыблемыми и единственно верными.

На современном этапе попытки анализа всей гаммы социальных изменений, происходящих в мире в целом и отдельных обществах, осложняются недостаточным знанием о социальных изменениях и постоянным повышением их интенсивности и динамики. По нашему мнению, системные революционные процессы, которые были свойственны для